

DE
R A T I O N A R I O
IMPERII ROMANI

DISSERTATIO

AUCTORITATE
ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
PRO SVMMIS
IN VTROQVE IVRE HONORIBVS

OBTINENDIS
AD DEFENDENDVM

A. D. III. MAII MDCCCLXXXIII.

PROPOSITA

A

M. CHRISTOPHORO FRIDERICO WOLLE
IVRIS VTRIVSQVE BACCALAVRO.

L I P S I A E
EX OFFICINA LANGENHEMIA

DE
R A T I O N A R I O
IMPERII ROMANI

DISSERTATIO
AUCTORITATE
ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
P R O C E V M M I S
IN VITIOVE IVRE HONORIVS
OBTINENDIS

AD DEFENDENDVM
A. D. III. M. LIII. CCCCXXXIII

PROPOSITA
A
M. CHRISTOPHERO FRIDERICO WOLLE
IVRIS VTRIVSQVE FACULTATE

L I P S I A E
EX OFFICINA LANGSCHEMIA

ILLVSTRISSIMIS
ATQVE EXCELLENTISSIMIS DOMINIS
SERENISSIMI POTENTISSIMIQVE DVCIS
ELECTORIS SAXONIAE
COMITIBVS CONSISTORIANIS
DOMINIS INDVLGENTISSIMIS
S A C R V M.

ILLVSTRISSIMIS
ATQVE EXCELLENTISSIMIS DOMINIS
SERENISSIMI POTENTISSIMIQVE DACIS
ELECTORIS SAXONIAE
COMITIBVS CONSTITVTIANIS
DOMINIS INDVLGENTISSIMIS
S A C R A M

ILLVSTRISSIMI ATQVE EXCELLENTISSIMI
D O M I N I
DOMINI INDVLGENTISSIMI

Est indulgentiae *VESTRAE*, qua et litterarum florem adiuuare, et litteratorum imbecillitatem ad conatus egregios roborare soletis, magnitudo, ut, si solo me acriori eius sensu incitatum fuisse dicam, ad scriptiorem hanc qualemcumque *ILLVSTRISSIMIS NOMINIBVS VESTRIS* inscribendam, probabili profecto audaciae excusatione uti videar. Sed praeter hanc omnibus ciuibus Saxonis, quippe sensu illo plenissimis, communem, alia mihi magis propria

*propria patet ex ipsius scriptio-
nis argumento repe-
tenda. In ea enim, cum Romani Imperii rationarii, lo-
cupletissimi profecto Romanorum Imperatorum in admini-
stranda republica prudentiae diligentiaeque documentis,
imaginem adumbrare conatus fuerim, innumera illa,
quae VOS quoque, VESTRAE in gubernanda repu-
blica virtutis extare voluistis monumenta, timentem
quidem me ad VESTRAM accedere amplitudinem, ta-
men incitarunt, proponendaque tali imagine talium VL-
RORVM benevolentiam facillime me mihi esse concili-
aturum, confirmarunt. Supplex veneror Numen di-
uinum una cum bonis ciuibus omnibus, iubeat VOS
quam diutissime viuere ac vigere, quo patria nostra, cu-
rae VESTRAE commissa, felicitate exteris inui-
denda, posteris vero admiranda, perpetuo floreat.*

ILLVSTRISSIMIS NOMINIBVS VESTRIS

Scripti Lipsiae,
d. XXIX. Apr. MDCLXXIII.

ADDICTISSIMVS
CHRISTOPHORVS FRIDERICVS WOLLE,

CONSPECTVS.

Prooemium.

- §. 1. De voce rationarii.
- §. 2. De aliis rationarii nominibus. Breuiarii vox explicatur.
- §. 3. De tabulis accepti et expensi ciuium Romanorum. De priuatis imperatorum breuiariis.
- §. 4. Seruius iam Tullius diligenter notauit ipse rationes publicas, et rempublicam diligenter nosse conatus est.
- §. 5. De Pompeii in imperii rebus scientia. Locus Ciceronis de senatoribus Romanis.
- §. 6. Quomodo libera republica reditus publici et expensae, tanquam pars rationarii, notabantur et conseruabantur. Langlaeus obiter notatur.
- §. 7. Augustus in rationario et rationes publicas, et ceteras res, ad bene regundam rempublicam necessarias, descripsit.
- §. 8. Loca Taciti, Suetonii, Dionisque Cassii commemorantur.
- §. 9. Consilium, quod Augustus in rationario scribendo secutus est, in vniuersum ostenditur.
- §. 10. De aduinculis, quibus adiutus fuit Augustus in hoc libro. De dimensionibus agrorum factis sub eo.
- §. 11. Tabulae censuales ipsam adiuuerunt.
- §. 12. Quomodo vectigalia scire potuit?
- §. 13. Ad rationarii ipsius partes progreditur oratio. Primo milites illud continebat. De militia sub Augusto mutata.
- §. 14. Porro prouincias et regna. Quid per regna intelligat Tacitus?
- §. 15. Porro reditus publicos. De tributis et vectigalibus, aenario et fisco, et priuata pecunia differitur.
- §. 16. Necessitates et largitiones. De largitionibus principum. Pars, quae complectebatur largitiones, dicebatur liber beneficiorum.
- §. 17. Quid olim beneficium significabat, et qualis erat libera republica liber beneficiorum, antea ostenditur.

§. 18.

-
- §. 18. Beneficia etiam sunt omnino dignitates. Quae dignitates in aerarario seruabantur, quae in commentario principis notabantur?
 §. 19. Perpetuo in libro quodam consignabantur diligenter dignitates. Liber ille post vocabatur laterculum.
 §. 20. Sed in rationarii ea parte, quae liber beneficiorum dicitur, notabantur primo fundi.
 §. 21. Deinde et priuilegia.
 §. 22. Et reliqua, quae concessa erant a principe.
 §. 23. De extrema rationarii parte. Num et ordinatio Comitiorum pars fuerit eius.
 §. 24. Cur annotasse dicatur seruos et libertos Augustus.
 §. 25. Num *λογισμῶν* sit fragmentum imperii rationarii?
 §. 26. Augusti exemplum reliquos imperatores excitauit, ut et ipsi rationaria conficerent.
 §. 27. Tiberius initio imperii, deinde Caligula tale confecit.
 §. 28. Claudius, Nero, Vespasianus. Num instrumentum imperii fuerit rationarium?
 §. 29. Num etiam Domitianus tale conscripserit, disquiritur.
 §. 30. De Nerone atque Traiano id probatur.
 §. 31. De Hadriano.
 §. 32. De Alexandro Seuero.
 §. 33. Quo tempore imperatores ab hac diligentia descuisse videntur.
 §. 34. Num laterculum, siue notitia, dici possit imperii breuiarium.
 §. 35. Quae breuiarii partes insertae sunt laterculo.
 §. 36. Rationes publicae posteriori aetate sub comitibus sacrarum largitionum et rerum priuatarum scribebantur. De his comitibus exponitur.
 §. 37. Vestigalia et tributa in scriniis canonum scribebantur.
 §. 38. Necessitates in scriniis numerariorum. De scrinio vestium disseritur.
 §. 39. Largitiones in scriniis beneficiorum, et largitionum priuatarum, conseruabantur.
 §. 40. Recentiora imperiorum rationaria commemorantur.
 Epilogus.

PROOE.

PROOEMIUM.

Haeret haec in animis multorum infixæ opinio, res, in quibus abdita latet antiquariorum industria, tantæ esse leuitatis futilitatisque, ut qui tempus, longe grauioribus vitæ negotiis surreptum, in istis defigant, quodam quasi crimine sese obligare videantur. Neque qui putidam istam, qua profecto plurimi vel eruditissimi antiquariorum in rebus, nulla, quam vetustatis specie amabilibus, versati semper sunt, diligentiam, consideret animo, in multorum certe tardiorum hominum, neque tam vniuersum antiquitatum studium complectentium, quam singulas eius partes contrastantium, mentibus, talem opinionem natam confirmatamque

B

esse

esse, magnopere mirabitur. Inanis vero studii vel minima suspicione, cum nihil nobis intolerabilius semper visum fuerit, vt omne nostrum antiquitatum studium ad vtilitatis finem direximus, ita in primis materiae cuiusdam, qua elaboranda ad summos nobis in iure honores aditum aperiremus, ex earum quasi sylua eligendae consilium, ad eundem esse quam diligentissime accommodandum, maleuolorumque adeo hominum conuiciis causam omnem quam solertissime esse subtrahendam censuimus. Etsi vero in iustissimam omnium reprehensionem incurreret eorum labor, si qui ad epularum apud Romanos sollempnitatem, ciborum varietatem, vestium formam, aut alias huiusmodi res, ex monumentorum veritate eruendas, sese demitterent: eorum tamen qui ad reipublicae Romanae descriptionem, in primisque egregiam illam, qua breui tempore supra cetera regna fere omnia caput longissime extulit imperium Romanum, publicam disciplinam cognoscendam adsurgerent, eorum igitur industriam reprehensionis omnis impetum facillime subterfugere posse, coniecimus. Ad cuius quasi spectaculum accedentibus olim nobis, hoc consilio, vt quaereremus, quid lateret adhuc tenebris inuolutum, ac quodam orationis quasi lumine indigeret, tantaque tamen praestantia pulchritudineque splenderet, vt ipsam imitandi posset cupiditatem incendere, obtulit sese illud, in quo olim conficiendo occupata fuit Imperatorum diligentia, Imperii Romani rationarium. Nam quae vel a TACITI, SVETONII, DIONISQUE CASSII commentatoribus, vel a PANCIO ROLLIS ad *Notit. Imper. BVLENGERIS de Viti gal. 95. et de Imperio Romano Lib. II. c. 12. GVTHERIS de offic. dom. Aug.* reliqui enim si qui forte cantilenam modo BOECLERI politicam reperierunt, aut nos non attinent, sed ab illis admonita deprehenderemus, aut rudia indigestaque elaborantis cuiusdam ac digerentis diligentiam flagitare, aut imperfecta inchoataque, multisque errorum tenebris obscurata

securata, absolventis perficientisque ac lucem accendentis ingenium desiderare, aut densis sententiarum politicarum inuolueris obruta ac deformata, talibus illa denudantis, aliamque iis speciem induentis, prudentiam postulare videbantur, merebaturque tamen profecto illud Imperii Rationarium, ut eius ratio ex veterum scriptorum monumentis diligentissime expressa proponeretur. Quare si tempus viresque nostras ad inchoatam eius imaginem absoluendam, rationariumque inde ab eius natalibus usque ad recentissima tempora deducendum, ex legibusque nostris illustrandum conferremus, ingenii nostri qualiscunque diligentiaeque ostendendae, amplissimum quasi campum sese aperire iudicauimus. Quod nostrum de hoc argumento iudicium, tractationemque eius ipsam, si vna illa plerumque, sed tamen optima laboris omnis mercede, suffragio suo dignum iudicauerint periti harum rerum aestimatores, vberissimam lactandi causam suppeditatam nobis esse existimabimus.

§. I.

Ut vero in prima statim disputatione nostra ad ipsius vocis naturam originemque indagandam, sicut patet, descendamus, quippe illa haud euoluta res plerumque ipsa subiecta ei tenebris obducta iacet, notandum est, *rationarium* abbreviatum esse contractumque ex *rationario*, quam vocem et in SVET. *Aug. c. 18.* in codice quodam *Copesiano* deprehendit BVRMANNVS, breuitatisque causa pro *rationario* fuisse adhibitum, vnde et qui rationibus praesunt, aliasque *rationatores* vocantur, et *rationales* apud LAMPRIDIUM, in *ALEX. SEV. c. 45. Capitolinum*, *CLOD. c. 2.* et in plerisque antiquis lapidibus, legibusque nostris passim, eos igitur vulgo *rationarios* audiuisse, ex *l. 15. ff. §. 5. de Excusat. tutor.* adparet. Dicitur vero *rationarium*, *rationarium*que, etiam *codex rationarius*, liber in quo rerum rationes continentur. Atque cum ille, de quo nos dicimus, liber, imperii rationes contineret, eiusque totae in eo exposi-

tae iacerent opes, facile adparet, cur ille fuerit imperii rationarium adpellatus.

§. II.

Sed et alius librum hunc nominibus insignitum fuisse inuenimus. SVETONIVS quidem in *Caligula c. 16. pro rationario*, dixit omnino *rationes imperii*. APPIANVS vero in *prooemio l. I. de bell. civil.* illud rationarium Imperii, *βρεβλιον*, quemadmodum SVETON. in *Aug. c. ult.* ceterique scriptores *breuiarium* appellant, de qua voce et ipsa quaedam monenda videntur. Ac *breuis* quidem, et *breue* vnde ortum trahit breuiarii vox, dicitur omnino index, in quo aliquid memoriae notitiaeque caussa scribitur. Sic LAMPRIDIVS in *Alex. c. 21. Milites suos sic sciuit, ut in cubiculo suo haberet breues, numerum eorum indicantes*. VOPISC. AVREL. *c. 36. breue nominum*, ad quae loca SALMASIVS, CASAVBONVS, que conferri merentur. In primis tamen *rationum codices* quae et *Calendaria*, *λογόρια*, *ἐπιτομαί* dicuntur, *breues*, *βρεβλια* appellari, multis ex veterum scriptorum locis, probat DV FRESNE, *Glossar. lat.* cfi. Cl. TROTZ, *ad Hugonem, de prim. script. origine*, p. 368. *Breuiarium* autem, quod singulari quodam ad nos haud pertinente sensu in iuris Canonici corpore occurrit, vbi modo denotat enchiridion precum, modo librum, in quo ceremoniarum ritus continentur, est quidem plerumque rei compendium ac epitome, hoc que sensu, etsi SENECA illud *ep. 39.* reprobat, *summariumque* ei substituendum esse censet, a multis tamen veterum scriptoribus vsurpatum legimus, velut a PLINIO, *XVIII, 26. VII, 26.* et a SVETONIO multis aliis locis, sed hunc nostrum tamen librum, cum *breuis* vox saepe de rationum codicibus adhibeatur, propterea in primis, idque recte appellari imperii *breuiarium*, neque adeo cum TORRENTIO ad SVET. *AVG. c. 101. formulam imperii*, esse appellandum, existimauerim.

§. III.

§. III.

Intelligendum vero est de istis priuararum rerum breuiariis, a diligentissimis olim imperatoribus Romanis, quemadmodum a reliquis patribus familias confectis, haud esse sermonem nunc a nobis susceptum. Constat quidem ex multis veterum scriptorum legumque locis, eam inde a primis temporibus apud Romanos, ad conseruandas non modo cuiusque opes, verum et ad ipsam reipublicae salutem conseruandam, praeclaram viguisse consuetudinem, vt quisque patrum familias, accepta quouis die atque expensa, credita ac debita, in tabulis fidelissime consignata, ordineque quodam digesta habere, necessitate cogeretur. Cuius consuetudinis beneficio non modo aestumari adcurate opes cuiusque ac facultates poterant, onerumque adeo conferendorum partes iuste describi, sed etiam si qui dissolutius viuerent, patrimoniumque inanibus sumtibus dissiparent, notis a Censoribus, quippe quibus apertae patebant istae tabulae, inurendis, animi eorum ad meliorem frugem conuertere. vid. HOTTOMANN ad Cic. pro Rosc. Com. c. 1. Iste vero tabulae, quales et publico iure munitas habebant, qui pecuniae publicae credendae operam interponerent, a more a Graecis ad Romanos ducto, id quod ex PLVTARCHI Lucullo, c. 41. ARISTOPHANEQUE in Nub. act. II. sc. 1. v. 745. elucet, singulorum mensium, Kalendis vsuras exigendi, *Kalendaria* appellantur, in l. 3. Cod. de Compensat. l. 88. ff. de legat. II. quemadmodum in l. ult. D. de pecul. legat. breuiariae rationes; ex quibus tabulis natam esse conditionem ex chirographo constat, si debitor ipse creditoris tabulis nomen inscripserat, stipulatioque accessisset. Alias enim, si creditor modo nomen debitoris inscripserat, non validam istae tabulae obligationem inducebant, nisi aliis adminiculis adiutae, aut contra scribentem probaturae, l. 5 et 6. C. de probat. cfr. AVERANIVS *interpr. iuris*, p. 23. HVBERT *diff.*

II. de Argentariis veterum, in *Thesauro Diss. Belg. Vol. II. T. I. p. 99.* Atque diligentes imperatores Romanorum, vt erant omnino in vitae suae quotidianae domesticaeque negotiis, in commentariis suis consignandis, occupati, vti ex SVET. *Tiber. 61. Claud. 41.* aliisque scriptoribus adparet; ita et pecuniae priuatae, quam separatam a publica in patrimonio suo possidebant, rationes, more reliquorum ciuium, in breuiariis perscribere solebant. Id quod de *Augusto DIO CASSIUS l. 54, 35. de Galba SVETONIVS c. 12. de Vespasiano, IDEM, c. 22.* testatur. Quemadmodum vero singuli fere priuati homines, ad pecunias tractandas, rationumque catalogum texendum, seruorum, qui, vt ISIDORVS tradit, ab antiquo pecuniae adpendendae more, in *l. 51. ff. de solut.* aliisque locis *dispensatores* vocantur, opera vtebantur, sic et imperatores ad priuatam pecuniam suam curandam, tales dispensatores seruos adiunctos sibi habuisse, ex SVETONII locis, saxisque, vbi tales saepe numero occurrunt, cognoscitur, quamuis posteriori aetate sub officio comitis castrensis tabularios hoc munus gessisse inuenimus. Vid. SALMASIVS ad *Ael. Lamprid. p. 19. edit. Paris.* IACOB GODOFRED. ad *Cod. Th. T. IV. p. 95. POPMA de opes. seruor. in suppl. Thes. Gronov. p. 1328.* Sed non istius priuatarum rerum breuiarii, ad cognoscendum haud fructuosi, verum imperii imaginem breuiarii adumbrare nunc constituimus.

§. IV.

Prius autem, quam Augusti aeuo rationarioque ab eo confecto insistamus, ne eam, quam multi fouent, et nos probemus opinionem, Augustum primum et vidisse diligentioris reipublicae cognitionis necessitatem, et eius sibi comparandae studio flagrasse, ad antiquissima Romanorum tempora vt redeamus animo, ac quis olim iam talis rationarii speciem complexam animo tenuerit, vt ostendamus, deinceps vero, quo-

quomodo libera republica rationes publicae, tanquam praecipua rationarii Augustei pars, fuerint scriptae conseruataeque, monstremus, consentaneum videtur. Ac Seruium quidem Tullium, cuius, si a Numa, sacris tamen modo Romam inductis, ferocitateque ciuium religione deorum mitigata, nobilitato, discedamus, cuius igitur singularis omnino in gubernanda republica prudentia alacritasque eluxit, cum numerum ciuium eorumque opes diligenter cognoscendi, variarum legum auxilio conatus fuisset, totas reipublicae rationes, veluti diligens paterfamilias, priuatae domus opes, in tabulas ipsum retulisse, auctores sunt DIONYS. HALICARNASS. l. 4, FLORVS VI. commentariorumque SERVII TVLLII meminit LIVIVS l. I. in fine. Ob quam summam in confignandis vel minutissimis reipublicae rebus diligentiam, quae vel accuratissimi patrisfamilias, multo paucioribus rebus administrandis praefecti, aequabat diligentiam, eum esse putatum ex Lare domus, familiaeque tutelari deo, in regia Tarquinii, ex foco genitum, conicit PIGHIVS L. I. *Annal.* p. 46. cfr. RYPERTVS ad *Florum*, p. 115.

§. V.

Neque existimandum est, libera republica ita fuisse Romanos aut obtusos, ut non perviderent talis cognitionis necessitatem, aut ita incuriosos, ut de tali sibi comparanda haud magnopere laborarent. De CN. quidem POMPEIO, cuius in perspicenda publica salute acumen, imperiiue rerum cognoscendarum cupiditatem, CICERO in *ep. ad Atticum*, sapius laudat, sed de illo, ait *idem pro Balbo c. 6.* praestabilem eius esse scientiam, in foederibus, pactonibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum, in uniuerso denique iure belli ac pacis. Quid? Quod in cognito isto omnibus loco de *legib. l. III. 18.* omnium senatorum Romanorum esse dicit, ita nosse rempubli-

publicam, ut, quid habeat militum, quid valeat aerario, quos socios respublica habeat, quos amicos, quos stipendiarios, qua quisque sit lege, conditione, foedere, accurate teneat. Ex quibus locis, Augusti animam, non primo talium rerum diligenter cognoscendarum, id quod multi, eius prudentiae nimitum tribuentes, sibi persuadent, subiisse cogitationem, sed multos iam ante ipsum ad eas animum aduertisse, intelligitur.

§. VI,

Sed quomodo et a quibus libera respublica reditus publici expensaeque, quae praecipua erat rationarii Augustei pars, consignatae fuerint conseruataeque, priusquam ad ipsum veniamus, age iam videamus. Ac libera quidem respublica, omnem pecuniae publicae et accipiundae et expendundae curam, Quaestorum Urbanorum ac Prouincialium fidei fuisse demandatam docet TACIT. *Annal.* XIII. 29. aliique multi scriptores, quorum hos in primis vectigalia curasse, reditusque a publicanis exegisse, inuenimus. Utrosque vero acceptae expensaeque pecuniae rationes diligenter conficere, in tabulasque relatas, aerario inferre debuisse, ex LIVIO, IV. 53. XL. 41. TACIT. *Annal.* XIII. 28. cognoscitur. Vid. Afton. in *Verrem*, 1. Campianus, de officio Quaestorum, p. 200. PERIZONIUS de *Senat. et ordin. magistr. in Thef. Disp. Belg.* Vol. II. T. II. c. 3. Quare libera respublica in aerario, ad quod et magistratus omnes prouinciales post reditum suum rationes referre cogebantur, vid. SIGON. de *Ant. Iure Prou.* p. 603. omnium redituum expensarumque quasi catalogum quendam diligenter fuisse conseruatum, recte nos conicere posse opinamur. Notandus vero hic obiter est quidam LANGLAEI in *Semestr.* V. 5. error, qui de rationario imperii loquens, nescio qua ratione impulsus, quibusue argumentis nixus, *instrumentum regni*, quod ad LEPIDVM ANTONIVMQUE delatum esse, CICE-

RO

RO *ad Brutum*, ait, rationarium imperii fuisse credit, cum tamen instrumentum regni ibi honores sint ac praemia, quibus homines ad regiam potestatem parandam abuti possunt.

§. VII.

Sed istam publicarum rationum conficiendarum curam Augustus, imperio potitus, Quaestoribus ademptam in se suscepit, ex aerarii que custodia exemptas, apud se referauit, quippe eas in eo, quod rationarium imperii dicitur, libro, in quoque et totas imperii Romani opes, quarum cognoscendarum ad bene gerendam rempublicam necessitatem, iam olim multi viderant, complexus est, diligenter descripsit, reliquisque imperatoribus ad idem faciendum quasi signum quoddam sustulit. Neque qui ceteras res Augusti gestas, ab historicorum fide litteris consignatas percurrerit, talis ipsum libris scribendi consilium cepisse mirabitur. Ex iis enim omnibus, quemadmodum singularis in excogitando solertia astutiaeque, atque in exequendo alacritas, ita in primis ad quam ipsum adegerat contra ciuium, principatus adhuc insolitorum, impetum sese muniendi, necessitas, tanta elucet prouidentia ac quasi timiditas, vt nihil fere, nisi diligenter dimensis imperii opibus, suscepisse videatur. Cuius et varia symbola in variis eius nummis expressa cernuntur.

§. VIII.

Quoniam autem in trium potissimum scriptorum, SVETONII puta, TACITI, DIONISQUE CASSII, locis, tantquam in fundamentis, totum est Augustei rationarii aedificium extruendum, vt illa ante omnia cognoscenda proponamus, admonet ratio. Ac SVETONIVS quidem in *Aug. c. 28. de reddenda*, ait, *republica, bis cogitavit, primo post depresso, statim*

*tim Antonium, memor, obiectum ab eo sibi saepius, quasi per ipsum
 stare, ne redderet, ac rursus taedio diuturnae valetudinis, cum etiam
 magistratibus ac senatu domum accitis, rationarium imperii tradi-
 didit. Idem c. vlt. inter volumina ab Augusti diligentia con-
 scripta, commemorat breuiarium totius imperii, quantum militum
 sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario et fisciis, et ve-
 dīgialiorum residuis. Adiecit et libertorum seruorumque nomina, a
 quibus ratio exigi posset. TACITVS autem, eo quo de Tibe-
 rii in suscipiendo imperio reluctantia differit, loco, eum, ait, pro-
 ferri iussisse librum, atque recitari. Opes publicae continebantur,
 quantum ciuium sociorumque in armis, quot classes, regna, provin-
 ciae, tributa, aut vedīgalia, necessitates atque largitiones, quae cun-
 cta sua manu perscripserat Augustus, addideratque consilium coer-
 cendi intra terminos imperii, incertum metu an per inuidiam. Ne-
 que DIO CASSIVS librum hunc silentio praeterit, lib. LIII.
 30. Cum Augustus, morti vicinus, magistratus, omnes sena-
 tores, ac equitum primores conuocasset, eum, ait, Pisoni, suo
 in consulatu collegae libellum, in quem exercituum et reddituum pu-
 blicorum indicem conscripserat, tradidisse. Agrippae vero an-
 nulum: de quo more digna sunt, quae legantur a KIRCH-
 MANNO, de annulis, c. 22. et LONGO, de annulis, p. 100.
 prolata. De toto vero huius libri argumento, diligentius idem
 exponit, l. LVI, 33. vbi de libris Augusti in senatum illatis, et
 a Druso recitatis, loquitur, τὸ τρίτον, inquit, τὰ τε τῶν στρα-
 τῶν, καὶ τὰ τῶν προσόδων τῶν τε ἀναλωμάτων τῶν δημο-
 σίων τὸ τε πλῆθος τῶν ἐν τοῖς θησαυροῖς χρημάτων καὶ ὅσα ἄλλα
 τοιαῦτά τε εἰς τὴν ἡγεμονίαν φέροντα ἦνείχε. Tertio libro, sum-
 mam militum, reddituum, impendiorum publicorum, pecuniae, in
 aerario et fisciis, aliaque id genus ad imperium pertinentia, indi-
 cabat.*

§. IX.

Ex quibus tribus trium historicorum locis, collatis inter se atque coniunctis, libri huius Augustei argumentum luculenter potest cognosci. Erat nempe, ut initio statim leuiter modo eius adumbremus formam, hic qui imperii Romani rationarium dicitur liber, quemadmodum iam BVDÆVS ad *Pandectas de offic. Quaest.* laudatus à GVTHERIO, de *offic. dom. Aug. p. 8.* eum descripsit, quasi imperii Romani status, ac praeter eas, quae ipsi subiectae iacebant, prouincias, ac quibus circumscriptum tenebatur, terminos, aliaque nonnulla a nobis deinceps diligentius excutienda, in primis rotas, quibus illud et belli tempestate defendi ac sustentari, et pacis tempore ornari amplificarique posset, opes complectebatur. In quo conscribendo mutandoque quotidie non modo hoc consilium secutum fuisse Augustum, intelligitur, ut absolutissimam totius, cui praeerat, imperii imaginem, perpetuo ob oculos haberet, inanique quodam spectaculo animum pasceret, sed etiam ut ab eo adiutus, quomodo ornamenta reipublicae conseruare atque augere, inopiam vero eius instruere ac subleuare posset, eo facilius statueret, ciuitatisque adeo salutem eo firmiter stabiliret. Atque nisi reipublicae hoc modo cognoscendae necessitas, consiliique adeo huius prudentia, diligentiaeque quam Augustus adhibuit magnitudo, satis sine orationis lumine luceret, vehementerque nos a ridiculo isto veterum commentatorum ac recentiorum quorundam historicorum more, veterum scriptorum loca non tam explicando aperiendi illustrandique, quam sententiarum politicarum inuolucris tegendi obscurandique, neque tamen res gestas ex monumentorum fide, diligenti studio erutas narrandi, quam formulas quasdam tritas decantandi, nisi igitur ab illo more vehementer abhorreremus, possemus et nos in hoc libro ab utilitate insigni commendando, dicendi quan-

IX 2

C 2

dam

dam vim et copiam ostendere. Sed haec et familia BOEGERIS eorumque similibus relinquentes, age iam ad grauiora, magisque incognita transgrediamur.

§. X.

Nam quibus in his tam vasti imperii opibus consignandis quasi adminiculis adiutus fuerit Augustus, atque vnde tam diligentem rerum in rationario conseruatorum omnium haurire potuerit cognitionem, operae videtur pretium indagare. Ac imperii quidem Romani agrorumque ipsorum limitibus diligenter designandis, inseruiebant haud dubie illae imperii dimensiones, auctoribus multis veterum scriptoribus, sub Augusti imperio, quemadmodum et postea saepe institutae. AGGENVS quidem in FRONTIN. *de limit. agror. p. 65. edit. Goef. Videamus, ait, ne iussu principis alicui datus sit, qui terram denuo metiri praeceperit, sicut Caesaris Augusti temporibus factum est.* FRONTINVS autem *de Col. p. 90. Balbum mensorem temporibus Augusti omnium prouinciarum formas, et ciuitatum mensuras compertas, in commentarium contulisse affirmat.* vid. CASAVB. *ad Bar. Ex. 1. 33.* Intelligendum vero est formas agrorum limitationesque, in tabulis a mensuris descriptas, vna cum iis, in quibus explicatae illae illustrataeque reperiebantur mensurum commentariis, in tabulario Caesarum seu sanctuario fuisse conseruatas. SICVLVS FLACCVS, *de condit. agror. p. 16. omnium agrorum et diuisorum et assignatorum formas, sed et diuisorum commentarios, principatus in sanctuario habet.* Ad quem locum, vid. RIGALTIVM, et GOESIVM, BLENGERI inprimis ineptias merito carpentem. Quare talium a mensuris consectorum commentariorum, in tabularioque conseruatorum ope facile potuisse Augustum, imperii Romani agrorumque omnium limites in hoc libro diligenter designare, adparet.

§. XI.

§. XI.

Neque tributorum vndique conferendorum, ipsorumque civium ac sociorum numerum clarissime innotescere Augusto, litterisque ab ipso mandari potuisse, mirandum est. Varios enim sub eius imperio, omnibus fere in prouinciis, quemadmodum et in Iudaea, Archelao remoto, Quirinoque praefide, noui tributi imponendi causa, actos esse census, narrat DIO CASSIVS *lib. LVI.* Et quemadmodum iam olim Romae haec vigerat consuetudo, vt interdum nomina omnium civium describerentur, non modo bonorum in censum deferendorum, sed etiam civium, quorum fortitudine posset defendi reipublicae salus, multitudinis cognoscendae causa, ita et Augustum, eo quo seruator noster nascebatur tempore, edixisse, vt *πᾶσα ἡ οἰκουμενή*, totus terrarum orbis, i. e. imperium Romanum, tali modo censeretur, ex D. I V C A *Euangel. II.* elucet. Nam illam eo tempore factam descriptionem, non fuisse *ἐπιτήμησιν τῶν ἐσῶν*, sed *ἀπογραφὴν τῶν ἀνθρώπων*, ex Iudaeae, nondum tum temporis prouinciae tributariae populo Romano statu, turbarum, quas alio semper tempore talis conatus in singulis prouinciis excitarat, magnitudine, ipsiusque census habitui ratione, praeclare demonstrauit PERIZONIVS *de Augustea orbis descriptione.* Tabularum igitur censualium, illo tempore confectarum, auxilio, numeri civium cognoscendi, quemadmodum alio tempore scriptarum, tributorum diligenter accipiendorum, Augusto fuit facultas concessa.

§. XII.

Vestigalium vero rationem omnem, incertam illam conuinis mutationibus obnoxiam, diligentissime tamen potuisse in hoc rationario ab Augusto notari, ne ipsis quidem eorum residuis neglectis, ita est intelligendum, vt non tam

singulorum vectigalium numerus, quippe singuli haud singula fisco ipsi penderent, sed potius, cum omnes ex vectigalibus percipiendi reditus, Publicanis, equitibus plerumque Romanis, essent locati, haec modo ab his soluenda pecunia notata ab eo fuerit. Quae cum esset certa, in locandisque vectigalibus definiretur, in ea et cognoscenda et litteris consignanda, haud magnam difficultatem obiecit Augusto, intelligitur.

§. XIII.

Sed ostensis iam iis, quibus Augustus in rebus ad cognoscendum difficilibus, breuiario huic suo inferendis, adiutus fuit adminiculis, age iam ad singulas eius partes nos demittamus, ac quae in eo scripta fuerint seruata, singulatim omnia ac diligenter, ita, vt in rebus ad cognoscendum obuuis, breuiter, in rebus vero difficilioribus magisque incognitis, diutius immoremur, ostendamus. Ac primo quidem, vt bello orto satis esset aduersus hostium impetus munitus, cognitaque copiarum suarum, quas hostibus opponeret, multitudine, iusta quasi lance vires suas posset ponderare, notauerat in hoc suo rationario, quantum ciuium sociorumque in armis esset, quotque haberet classes, vt TACITVS ait, siue vt SVETONIVS exprimit, quantum sub signis vbique esset. Augustum quidem, cum intellexisset, in militum fortitudine firmissimum sibi contra ciuium, adhuc imperii insolitorum, paratum esse praesidium, singularem omnino rei militaris curam gessisse, veterisque militiae quasi formulam, quippe statui monarchico haud amplius convenientem, penitus mutasse, ex DIONE CASSIO, SVETONIOQUE, constat. Quare non amplius sub ipso, necessitate aliqua postulante, quemadmodum olim, legebantur milites, sed perpetuo ii et per prouincias, in locis ad adoriendum apertis dispositi, et intra urbem ipsam, ad eius custodiam inclusi, stabant. Neque modo ex ciuium robore copiae

copiae legebantur, sed etiam multi ex populis, foedere quodam cum Romanis coniunctis, sacramento militari adstricti tenebantur. Vid. SVETON. c. 49. DIO CASSIVS l. LIII. HERODIANVS II. II. Quos, ut alere posset, praemiisque ad subeundam militiam allicere, militare etiam ab ipso aerarium institutum fuisse inuenimus. SVET. Aug. 35. Ut igitur id, quod in milite perpetuo constituendo sibi proposuerat, consilium obtineret, [quibusue ac quomodo copiis suis, necessitate cogente, uti posset, diligenter sciret, militum ex ciuibus sociisque lectorum, variisque in praesidiis dispositorum, quemadmodum et classium, ad maria tutanda, ab ipso, ut docent veterum scriptores, locatarum, numerum locumque adcurate descripsit.

§. XIV.

Praeter militum copias, classiumque multitudinem, in eodem etiam libro, prouinciarum regnorumque numerum, Tacito narrante, descripserat, quibus belli tempestate, potentia imperii Romani, pacis vero tempore, splendor eiusdem augebatur. Prouinciae dicebantur, ut satis constat, eae regiones, quae vi armisque deuictae, sub potestatem populi Romani venerant, legibusque suis ac magistratibus spoliatae, ad variam erant, pro foederum varietate, conditionem subeundam coactae. Sed quae regna intellexerit Tacitus, diligenter disquirendum videtur. Scilicet cum non modo multos potentesque populos, ad seruitutem depressissent Romani, ad obedientiamque sibi praestandam vi compulissent, sed cum multis etiam exteris regibus quoddam societatis vinculum contraxissent, beneficiisque eos sibi obligassent, qui socii amicique populi Romani vocabantur, hos socios reges, vel propterea, quod, ut videtur, copiis iuuerint Romanos, tributaque quaedam pependerit, notasse Augustum innuit Tacitus.

Tacitus. Neque, ut videtur, eos tantum notauit, qui antea iam reges apud suos, regnum modo confirmatum acceperant a Romanis, aut a regio antea fastigio alieni, ad priuatorumque sortem depressi, primum erant ad regiam dignitatem a Romanis euecti, sed eos etiam, qui neque acceptam illam primum Romanis ferebant, neque in ea confirmati erant ab iis, verum apud suos modo reges vocabantur. Nam, cum talibus quoque, societate fuisse coniunctos Romanos, ex CAESARE *de bell. Gall. I. 34.* LIVIO XXXI. II. recte demonstrat Ill. KÜSTNERVS in erudita *diff. de modo regum appellandorum.* Omnes igitur isti socii reges, cum ii omnes splendori vilitati- que imperii Romani inferuissent, in illo TACITI loco haud dubie intelligendi sunt.

§. XV.

Præcipua tamen huius libri pars erat redituum expensarumque catalogus, quippe ex quibus in primis imperii aestimantur opes. DIO CASSIVS, ait, τὰ τε τῶν προσόδων, καὶ τὰ τῶν ἀναλωμάτων ἔχει. Omnis vero, quae in thesauros publicos influeret pecunia, cum aut tributi aut vectigalis nomine penderetur, tributa, inquit TACITVS, vectigaliaque in eo reperiebantur. Ac tributum quidem, etsi interdum pro vectigali, vti a PAPINIANO *l. imperatores, de public. ab VLP. PIANO l. 1. de Quaest.* vsurpatur, proprie tamen, ut VARRO *l. IV. de L. Lat.* ait, erat pecunia, populo imperata, quae tributim a singulis pro portione census exigebatur, eratque in primis ab Augusto in prouinciis, vectigalibus sublatis, in caput ac folium impositum. Neque ab tributi conferendi onere, a quo libera republica, post collectas bello Macedonico diuitias, liberi fuerant ciues, sub imperatoribus liberi ii manebant, sed potius grauius illud factum duriusque inuenimus. Quae vero alio nomine exigebatur pecunia, dicebatur vectigal, quod, etsi proprie de pecunia pro vectura soluenda dicebatur, deinceps tamen,

tamen libera republica ad reditus omnes ex scriptura, decumis, ac portoriis transferebatur. Atque istis vectigalibus multa noua genera addidisse Caesares, in primisque Augustum inuenimus: de quo SVETON. c. 49. ait, *Aerarium eum militare cum multis nouis vectigalibus instituisse.* Omnia vero vectigalia eum essent Publicanis pro certa pecunia locata, facile est, ut iam supra monuimus, ad intelligendum, quomodo rationes eorum omnium potuerit scire Augustus. Ad vectigalia etiam pertinebant stipendia, vectigalia illa certa, quae populis bello victis, qui stipendiarii vocantur, erant imposita, quamuis saepius cum vectigalibus illa confundi inuenimus. vid. BURMANN de vectigal. p. 2. Venerabilis ERNESTI, praeceptoris nostri ac Patroni, summa pietate deuenerandi, Clau. Cic. voce stipendiarii. Quos reditus omnes apud Romanos post oppressam libertatem sub Caesarum imperio, ad XV. auri milliones adscendisse, ex VELLEIO PATERCVLO, SVETONIO que, colligit ONVPHRIVS PANVINIVS de Imper. Rom. in Thes. Graeu. T.I. p. 444. Pecunia vero publica cum non amplius, quemadmodum libera republica, in vnum quasi receptaculum, aerarium influeret, sed inde ab Augusto, milite perpetuo instituto, separatae essent ab aerarii ad populum pertinentis rationibus, fisci aerarii que militaris, principis arbitrio relictis, rationes, hinc notasse Augustum, ait, SVETON. quae in aerario et fisci, et vectigaliorum residuis fuissent. Neque fisci rationes Imperii rationario insertas fuisse mirandum est. Etsi enim fiscus interdum res priuata adpellatur, SENECA de benef. l. VII. 6. magis tamen est quasi priuata, ac quasi propria, l. II. ff. §. 4. ne quid in loco publ. adeoque eius rationes, imperii rationario, quemadmodum eius, quam in priuato patrimonio possidebat princeps, pecuniae rationes, priuatis breuiariis inferebantur. cfr. RAEVARD. Varior. L. IV. 4.

§. XVI.

Non modo vero reditus publicos, quibus quasi ditatum fuerat imperium Romanum, notauerat in hoc rationario Augustus,

D

gustus, verum et expensas in eodem scripserat. *Necessitates largitionesque in eo reperiebantur*, narrat TACITVS. Atque ad necessarias impensas, ad quas faciendas non sua eum voluntas compelleret, sed ipsius imperii ratio cogeret, pertinere intelligitur stipendia militibus data, magistratibus in primis iis, qui in prouincias irent, soluta viatica, bellis gerendis aut publicis operibus curandis impensi sumtus, atque hoc sensu occurrere necessitatis vocem, et constat satis, et multis scriptorum exemplis a Lipsio ad Tacitum est comprobatum. Eadem ratione omnia ea, quae, nulla necessitate urgente, ex liberalitatis suae fonte in alios manare fuisset, in hoc libro consignata custodiebat. Augustum quidem, vt imperii sui fundamenta fulciret, insolentesque principatus animos sensim paullatimque ei adfuesceret, militem donis, populum annonae, omnes dulcedine otii pellexisse narrat TACITVS *l. I. Annal. c. 2. DIO CASS. autem, l. LI. 21. et toto libro LIII.* quemadmodum SEXTON. *Aug. c. 41.* multorum donatiuorum, congiariorum, agrorumue ab Augusto veteranis in primis assignatorum, meminerunt. Atque Augusti exemplum secutos imperatores, populumque, praesertim milites, his lenociniis pellexisse, inuenimus. In primis tamen Calendis Ianuariis, diebusque suis natalitiis, quo et *puncti solatia*, seu *strenas*, inter palatinos distribuebant, *l. 4. C. de adu. diu. iud. Cod. Theod. de palat. sac. largit.* ad quod negotium perficiendum, Quaestorum Candidatorum ministerio vsos fuisse eos, non probat PANCIOLEVS *ad Notit. in Thef. Graeu. Tom. VII. p. 1522.* cum de praefectis aerarii, sub Alexandro Seuero institutis, id confirmet locus LAMPRIIDI *in Al. Seu.* illo igitur tempore, liberalissimos se praebuisse, imperatores inuenimus. Sed vt de variis largitionum beneficiorumque generibus diligentius exponamus, ac quaenam in hoc libro, eaque eius parte, quae liber dicitur beneficiorum, quae in aliis ab imperatoribus libris consignabantur, accuratius ostenda-

ostendamus, admonent nos multi, qui in multorum commentaria, ob Latinae linguae incitiam, irreperunt errores.

XVII.

Ac prius quidem, quam ad beneficia beneficiorumque librum progredimur, exquisita quaedam significatio, beneficii voci antiquissimis temporibus subiecta, aperiunda, atque alius cuiusdam beneficiorum libri, libera iam republica confecti, eumque hoc nostro haud commiscendi, argumentum describendum videtur. Libera scilicet republica beneficii vox de homine vsurpabatur, a prouinciali quodam magistratu, qui decessisset ex prouincia, Romanque rediisset, populo Romano ita commendato, vt in honoribus largiendis se liberalem erga ipsum praestaret, aut in iudiciorum tempestate praesidio suo ipsum muniret. *Cic. Arch. 5. BALB. 21. ad Diu. V. 20.* Atque qui ita comites suos populo Romano commendabant imperatores, dicebantur *eos in beneficiis ad aerarium deferre*. Talem vero a magistratibus factam comitum suorum commendationem, non tam ad pecuniam, emolumentumque tale aliquod, quam ad honores a populo Romano aliquando accipiundos, profuisse ipsis, recte statuunt, *FR. GRONOVIVS de pec. vet. p. 253. GRAEVIVS ad Cic. pro Arch. Venerab. ERNESTI in Glau. Cic. voce beneficium.* Neque opinio haec est confutata satis, ab *Illustri GEEAVERO, de origine Feod. p. 12.* qui putat, delationem in beneficiis factam, fuisse rationum referendarum portionem, pecuniaeque, comitibus ab imperatoribus ob merita eorum donatae rationes, separatis modo tabulis fuisse conscriptas. Nam cur pecuniae huius, comites inter distributae ratio, non simul cum reliquis rationibus, sed separatim fuisset ad aerarium delata; non adparer. Causa vero, cur hominum, honorum accipiendorum causa commendatorum, nomina ad aerarium deferrentur, quam quaerit *Vir Illustris*, fuit haud dubie

haec, vt memoria eorum eo melius firmitusque conseruaretur. Erat vero magistratibus et numerus eorum, quos commendarerent, et lege Iulia etiam tempus, intra quod illud facerent, definitum, nempe triginta diebus, post rationes relatas. CICERO ad Messinium, *Vegetius*, II. 7. Liber igitur beneficiorum, libera republica in aerario conseruatus, ille dicebatur, in quo ii, quos populo Romano ob merita sua egregia commendarant prouinciales magistratus, relati reperiebantur. cfr. CASAVBONVS ad Lamprid. *Alex. Seu.* p. 171. edit. Paris. CAROLVS SIGONIYS de ant. iur. prou. II. 11.

§. XIIX.

Omnino vero deinde ad ordines militares promotiones, omnesque honores ac dignitates, beneficiorum nomine insigniuntur. Sic SVETON. de *Tiberio* c. 12. *Venit etiam in suspicionem, per quosdam beneficii sui centuriones, a commentu castra repetentes, mandata ad plures dedisse ambigua.* CAESAR in *Commentar. de B. C. l. I.* c. 9. *se doluisse, ait, quod P. R. beneficium sibi per contumeliam ab inimicis extorqueretur: et CIC. pro Planc. c. 5. aeditatem beneficii adpellat.* Cfr. Ill. GEBAVERVS l. c. et sic etiam haec vox, in l. 5. ff. de iurisdictione, aliisque legibus occurrit. Atque intelligendum est, omnium quibus quaedam reipublicae administratio fuisset commissa, nomina, etiam in aerarium, si essent populi magistratus, aut in alium ab hoc vero rationario diuersum librum, neque cum illo, vt plurimum fecerunt, commiscendum, qui commentarius principis dicebatur, si principis essent magistratus, fuisse hoc consilio relata, vt aut ex aerario ius, aut ex principis fisco, annua darentur, id quod ex lege MODESTINI, abesse, D. ex quib. caus. clarissime cognoscitur: vbi MODESTINVS ait, *omnes magistratus aut ad aerarium, aut in fiscum principis fuisse delatos.* Neque hic contraria indigemus PERENNONII II. *Var. Lect. c. 26.* explicatione,

tionem, qui verbum *deferre*, in hac lege duplici significatione accipit; cum alios nempe populi magistratus, ad aerarium, alios nempe principis, ad commentarium principis, quem Augusti tempore libertos ab ephemeride et mandatis scripsisse, ex marmore Corinthi conicit PANCIOROLLVS p. 1574. fuisse delatos, facile adpareat. Vid. TROTZ ad Hugonem, de *prim. scrib. origine* p. 377. et in primis laudatum ab ipso BVRGIVM *Elect. c. IX. p. 326. T. I. Th. iur. Otton.* Cfr. etiam RAEVARD de *diu. Reg. l. 455-*

§. XIX.

Atque hic mos, omnes dignitates imperii in libro quodam perscriptas seruandi, inde ab Augusto perpetuo durasse videtur, vti ex multis scriptorum locis cognoscitur, velut SVETON. *Ve/p. 21.* vbi officiorum breuiaria occurrunt LAMPRID. *Diu. Al. Seu. c. 46.* in primisque a Constantini aetate, qua tot noua dignitatum genera inuenta erant, singularem earum in laterculo notandarum, curamgestam fuisse inuenimus, vti deinceps videbimus.

§. XX.

Veniamus autem ad ea, quae in beneficiorum libro, illa rationarii parte, notabantur beneficia, illiusque argumentum, diligentius describamus. Ac primo quidem in hoc libro omnes fundos, si qui aliis essent assignati, quo beneficio, vt proprie passim vocatur, veterani praecipue milites ornabantur, ita esse notatos, vt et subsaeciua, nempe ea quae in agrorum diuisione carptim superfuissent, neque centuriam effecissent, diligenter scriberentur, ex AGGENO et DOLABELLA apparet. Ille enim, de *limit. agror. p. 192.* Si qua, ait, beneficio concessa, aut assignata coloniis fuerint, siue in proximo, siue inter alias ciuitates, in libro beneficiorum adscribemus. Hic vero, p. 301. scribit: Si in agro assignato aliquando aliquis modus in generationis vacauerit, ne putes subsaecium remansisse. Quare primum sit, nec ne post aes

fixum, et machina regionis sublata, secunda assignatione alicui assignatum, vel quaeris, si in libro beneficiorum, regionis illius beneficium alicui Augustus dederit. Ex quibus locis, agros assignatos tam diligenter in hunc librum fuisse coniectos, colligitur, ut et simul accurata antea facta dimensione, quoque pertineret cuiusque portio, adscriberetur, non modo, quo largitionis omnino modus esset perspectus, sed et quo controuersiae si quae de agris inter ciues orirentur, eo facilius possent fore.

§. XXI.

Ad beneficia in hoc libro notata pertinent etiam ea, de quibus in *l. 4. C. de diu. reser.* sermo est, et alias *privilegia* audiunt, ad quae TRIBONIANVS, forte hac ratione motus, quod multas sine die et consule in codicem suum relatas constitutiones valere optauerit, falso illa in lege restrinxit iussionem, ut non valeant, nisi adscriptus sit dies et consul, cum tamen *lex 1. Cod. Theod. de constit. princ.* ex qua lege suam desumpsit, de edictis modo constitutionibusque generalibus id praeceperit, vid. IACOB. GODOFR. *ad Cod. Theod. T. I. p. 5.* Talia vero beneficia sunt, immunitas a censu capitis ac soli, in quo in primis cernebatur *ius Italicum*, et *gratia beneficij* vocatur, in *l. 1. C. Th. de annona et tributis*, alibique passim, unde qui beneficio principum illam immunitatem acceperant, *iure Italico* donati esse dicuntur, in *l. 1. D. de censibus*, cfr. Cel. SCHWARZ, *de iure Italico*. Omnino quae talia fuerint optime cognoscimus ex *l. 5. et 6. C. Th. de coll. don. possessiones* nempe *donatae demto canone, reuelatae a tributis, in aliud ius, aut aliam praestationem translatae*. cfr. GUTHERIVS *de offic. dom. Aug. I. 37.*

§. XXII.

Sed ex toto, quod in libro hoc scribendo secutus est Augustus consilio, cognoscitur, etiam si cui fuisset donata pecunia

cunia, aut alia qua a principum liberalitate ad alios manassent, veluti *beneficium aquaeductuum*, FRONTIN. l. II. de *aquaed.* vt totus perpetuo ante oculos esset expensarum catalogus, huic beneficiorum libro fuisse adscripta. Atque haec hactenus de ea Augustei rationarii parte, quae liber dicitur beneficiorum.

§. XXIII.

Reliquum est, vt ad extremam eius partem progrediamur, de qua TACITVS, *addiderat*, inquit, *consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per inuidiam*. Etsi enim quarti cuiusdam libri hoc argumentum fuisse tradit DIO CASSIVS, SVETONIVS tamen atque TACITVS, cum trium tantum meminerint, hanc partem, quamvis ab argumento libri alienam, huic tamen rationario adiectam fuisse, recte statuunt viri docti. Quod consilium, de quo multae veterum politicorum extant cantilenae, non tam inuidiae simulis incitatum, quam periculi metu impulsam, dedisse Augustum, auctor est DIO CASS. qui adiecit, *δυσφύλακτου αρχὴν ἐπέσθαι, καὶ κινδυνεύσειν ἐκ τῆς καὶ τὰ ὄντα ἀπολέσθαι*. Cum vero et alia praecepta consiliaue reliquisset in hoc libro Augustum, innuat D. CASSIVS, illius rationarii pars etiam ea comitiorum ordinatio fuisse videtur, quam Augustum scripsisse, VELLEIVS narrat. Sic enim de TIBERIO ait, l. II. c. 124. *Principalium Tiberii operum fuit ordinatio comitiorum, quam manu sua scriptam reliquerat D. Augustus*. TACITVS autem, *Annal. l. I. c. 15*. *Tiberium, inquit, candidatos praeturae duodecim nominasse, numerum ab Augusto traditum*. Non enim Tiberium primum, vt plerique putant, sed Augustum iam animo agitalle, Maecenate id ipsi suggerente, comitiorum populo eripiendorum, ad Senatūque transferendorum, consilium, auctor est DIO CASSIVS l. III. Sed ad quam
rem

rem perficiendam nimis timidus adhuc reperiebatur, eam Tiberium, normam, fortassis illius ordinationis secutum, perficisse constat.

§. XXIV.

Quod denique Suetonius addit, adiecisse Augustum liberto suo, libertorum seruorumque nomina, a quibus ratio exigi posset, notandum est, quemadmodum ad priuatas pecunias patrimoniumque priuatum curandum, ita et ad res fiscales administrandas, libertorum ministerio vsos fuisse imperatores Romanos. Etsi enim non semper, id quod vult REINESIVS, *Inscriptt. Class. IX.* liberti huic muneri adnoti reperiuntur; verum viri interdum dignitate nobilissimi, vid. BYRMANN *de vectigal. p. 234.* tamen et isti nunquam ab illo munere exclusi erant. Sic PLINIUS *XXXIII. II.* talis *dispensatoris* Claudii, in citeriori Hispania, SVETON. *Claud. 28.* serui, qui Claudio a *rationibus* fuerit, id est, eius rationalis, seu procurator. IDEM, in *Dom. c. II. auctoris*, seu potius *actoris summarum* Domitiani, meminit. Atque ad legata hereditatesque exigendas, seruos etiam adhibuisse, adeoque cum istis vna cum seruitutis onere, talia, nulla intercedente mercede, faciundi necessitas inhaereret, ingentibus fere sumtibus pepercisse imperatores, docent inscriptiones multae. cfr. POPMA, *de oper. seruor. p. 1329.*

§. XXV.

Sed, ne istam *λογαριμην*, quam iam SALMASIVS olim Mscam viderat ad SOLINVM, *p. 808.* quaeque postea *analectis graecis monachorum Benedictinorum. p. 321.* inserta, ac vna cum recentiori rationario, ALEXII COMMENI, nouae editioni commentarii, parentis sui, *de sefertis*, adiecta a IACOBO GRONOVIO, filio, reperitur; sed, ne illam huius

huius, quod iam descripsimus imperii rationarii, ab Augusto confecti, fragmentum quoddam esse existimemus, admonendum est hoc loco, illam modo aestimationem valoremque nummorum, ac formam illationis eorum in principis largitiones continere, a Graeculisque eam videri confectam. Multa enim more Graeculorum proprio, ad Augustum auctorem relata in ea, aetatique eius afficta reperiuntur, quae longo tandem tempore post inualuisse constat, id quod exemplo indictionis, solidorumque, in libram computatorum, numeri, probavit IACOB. GODOFR. ad C. Theod. T. II. p. 462. SALMAS. l. c. multisque aliis exemplis, si hic locus esset, probari posset, cfr. FABRICII *Bibl. Lat. T. II. p. 748.*

§. XXVI.

Verum hoc, cuius iam imaginem ex veterum scriptoribus expressam proposuimus, Augusti rationarium, optimorum quorumvis, eum deinceps fecutorum imperatorum diligentiam excitauit, ut et ipsi ad talia rationaria conficienda animum aduerterent. Atque omnino inde ab Augusto perpetuum hunc morem inualuisse, signo quasi ab illo dato, ut rationes publicas in breuiariis descriptas seruarent imperatores ipsi, qui tam diu durauerit, vsque dum nouis magistratibus constitutis, illarum perscribendarum curam ipsis mandarent, ex multis veterum scriptorum locis probabili sane coniectura elicitur. Quod clarissime patebit, si, quae de imperatorum hac in re diligentia testimonia reliquerunt scriptores, nondum a quoquam collecta, in vnum nunc locum collata omnia exhibuerimus.

§. XXVII.

Tiberium, quem omnino in libris scribendis, litterisque omnis generis tractandis, incredibilem adhibuisse diligentiam,

E

au-

auctores sunt SVETONIVS DIOQUE CASSIVS, in imperii etiam rationibus conscribendis, haud segnem se initio imperii sui praeuisse, sed libri Augustei, cuius praestantiam cum, delato sibi imperio, narrante TACITO, *Ann. l. I, 22.* proferri ipsum iussisset, vehementer fuerat admiratus, illius igitur exemplo incitatum, etiam eas notandas suscepisse, ex D. CASSIO, *l. LIX. 9.* adparet, qui modo inde a secessu Tiberii rationes publicas haud vulgatas fuisse innuit, ut igitur ante suum secessum ne id quidem Augusti institutum neglexisse Tiberius videatur. Sed depositum a Tiberio post secessum laborem, denuo in se suscepisse Caligulam, SVETONIVS ait, *Calig. c. 16. Rationes ab Augusto proponi solitas, sed a Tiberio intermissas, publicavit.* Cum quo consentit D. CASSIVS *l. c. τὸς τε λογισμὸς τῶν δημοσίων χρημάτων μὴ ἐπιτεθμένους ἐν τῷ χρόνῳ ἐν ᾧ ὁ Τιβερίος ἐξέδημισην, πάντας κατὰ τὸν Ἀυγύστον προέγραψε.*

§. XXIX.

Claudium in his, quos praeter alios multos libros scripsit, *vid. SVET. 41.* commentariis suis, Augusti quodammodo consilium fuisse secutum, ex fragmentis eorum apud FRONTINVM *de Col. p. III.* adparet, quemadmodum apud eundem, *p. 109.* liber NERONIS commemoratur, fragmentaque ex eo proferuntur, in quibus praeter alia, limitum terminorumque mensuras, quemadmodum Augustus in suo, fuerit complexus. Sub Galba, Othone, Vitellioque, cum non modo ingentibus isto tempore iactaretur respublica Romana turbarum quasi fluctibus, sed ipsi etiam imperatores, per brevissimum temporis spatium in imperii possessione manserint, ad ignaviamque plerumque declinaerint, intermissas fuisse publicas rationes, facile est ad intelligendum. Num vero Vespasianus eas denuo conscribendas suscepit, indagandum videtur.

Initio

Initio autem eorum statim est minuenda opinio, qui ad rationarii similitudinem trahere se posse opinantur instrumentum imperii de quo SVET. in VESP. c. 8. ait, *Ipsē restitutionem Capitolii aggressus, ruderibus purgandis manus primus admouit, ac suo collo quaedam extulit: aerearumque tabularum tria millia, quae simul conflagrauerant, restituenda suscepit: vndique inuestigatis exemplaribus, instrumentum imperii pulcherrimum ac vetustissimum, quo continebantur paene ab exordio urbis, senatusconsulto, plebiscito de societate ac foedere et privilegio cuiusque concessis.* Nam primo multo est probabilius, combusta modo tabularum exemplaria, variis ex locis restituenda suscepisse Vespasianum, neque librum quendam, qui ista complexus fuerit, conscripisse, cum in optimis fere codicibus, verbum *confecit* omissum reperiatur. Sed si etiam in materia quam collegerat tractanda versatus fuisset, ac librum talem ipse conscripisset, cum tamen non imperii ille tum temporis status, ut Augusti liber, sed senatus consultorum plebiscitorumque argumenta complecteretur, inter rationarium ab Augusto institutum, hocque Imperii instrumentum, nullam intercedere similitudinem, adparet. Quanquam autem instrumentum Imperii nulla quasi cognatione contingit eius rationarium, cum tamen in vestigalibus cognoscendis diligentissimum Vespasianum fuisse, atque non modo omnia sub Galba reuocasse, sed et noua grauioraque addidisse, tributaque prouinciis auxisse: quid? Quod nutantem omnino reipublicam stabilire, ornareque omni ratione conatum fuisse tradat SVETON. VESP. c. 16. ab instituto Augusti vel eum haud abhorruisse, probabile videtur.

§. XXIX.

Domitianum vero, cum varia non modo de agris assignandis disposuerit, ut ex AGGENO, *Urb. in Frontin. p. 59.* adparet, sed etiam in primis prae caeteris imperatoribus de controuersis agrorum assignatorum, qui in illa Augusti libri parte, quae beneficio-

rum liber dicebatur, notabantur, in primis saepius rescripserit, quod non nisi indiculo quodam adiutus facere potuisset vid. GRVTERI *Inscriptt. p. 1081. n. 2.* in his rebus diligenter conseruandis operam collocasse, recte colligitur.

§. XXX.

Neque sequentes imperatores, Nerua atque Traianus, minorem his in rebus praestiterunt diligentiam. De Traiano, id indicat inscriptio apud GRVTERVM, *DLXXVIII, 1.*

M. VLPPIO. AVG. LIB.

PHAEDIM. DIVI. TRAIANI. AVG.

A. POTIONE. ITEM. A. LAGVNA. ET

TRICLINARCH. VICTORI PROXI-

MO. ET. A. COMMENT. BENEFICIORVM.

Atque ipse in epistola ad PLINIVM, *ep. 10.* ait, *ius trium liberorum, quod dederit Suetonio Tranquillo, in commentarios suos retulisse.* Frontinus autem, qui sub Nerua atque Traiano vixit, *l. 2. de aquaed.* vbi de aqua, beneficio principis concessa, loquitur: *Beneficia sua, ait, secundum modum commentariis adscriptum, temperat princeps.* Omnino ista aetate praeclaram hanc, omnes imperii opes perscribendi, viguisse consuetudinem, vel ex loco APPIANI, *in proem. l. 1. de bell. ciu.* clarissime cognoscitur. Ille enim, cum de maritimis Romanorum terrestribusque copiis, ac pecuniarum multitudine loquitur, *tanti apparatus, inquit, ac rei militaris summa, ab ipsis in unum cummulata atque relicta ex ipsis imperii breuiariis, cognosci potest.*

§. XXXI.

De Hadriano imperatore testatur SPARTIANVS, *c. 10.* *Eum publicas rationes ita esse complexum, vt domum priuatam quibus paterfamilias diligens non satis nouit.* Cuius vestigiis institit Antoninus Pius, quem CAPITOLINVS, *p. 19.* *Tanta diligentia, ait, rexisse subiectos sibi populos, vt omnes et omnia, quae sua essent, curaret: et ibid. Rationes omnium prouinciarum et vectigalium ad prime sciuit.*

§. XXXII.

§. XXXII.

Omnium vero imperatorum, praeter Augustum, in his imperii rebus notandis, diligentiam superasse videtur Alexander Seuerus, qui diligenter descriptum habebat cui quid praestitisset, neque modo consignata ab Augusto beneficia, sed omnia alia beneficiorum genera ipsaque, quibus alios ornat, dignitatum praemia, ipse consignauerat. Vid. CAPITOLINVS p. 130. ac milites etiam praeterea suos sic sciebat, vt idem ait, *vt in cubiculo haberet breues, et numerum et tempora militantium indicantes semperque cum solus esset, et rationes eorum et numerum et dignitates et stipendia, recenseret, vt esset ad omnia instructissimus.*

§. XXXIII.

Sed inde fere ab Alexandro Seuero descuiisse videntur ab hac singulari diligentia imperatores Romani, quippe non modo pro breui plerumque tempus regnarunt, sed et contumuis turbis bellisque distracti fuere, certe nulla eorum in ea re diligentiae testimonia memoriae prodita reliquerunt scriptores, vt adeo recte rationariis, ab ipsis Imperatoribus confectis, hunc quasi terminum ponere videamur. Constantinum vero, ac qui eum sequerentur imperatores, conscribendas illos quidem curasse publicas rationes, sed non amplius ipsos hunc laborem subiisse, verum magistratibus nouiter constitutis eum deinceps imposuisse inuenimus, ad quos ageiam nunc progrediamur.

§. XXXIV.

Antea vero est diligenter admonendum contra multos hac in re errantes, illum dignitatum codicem, primicerii notariorum curae commissum, in memoriaeque scrinio conseruatum, atque Antoninorum tempore, vt PANCIROLL. *ad notit. Dignit. p. 1574. ex Tertulliano ad Valentem, c. 29.* siue a figura, vt CEDRENVS opinatur, siue a stato annorum ordine, vt ISIDORVS VI, 7 PITHOEVVS in *Gloss. voc. obf.* sibi persuadent, *laterculum*, sub posterioribus vero imperatoribus, *notitia*, appellatum, qualis

est illa, quae hodiernum in manibus omnium versatur, imperii notitia, sub Theodosio iuniore, ut plerique putant, scripta: illum igitur neque breuiarium imperii dici accurate neque libri Augustei continuationem cum Pancirollo existimari recte posse. Breuiarium enim, ab Augusto institutum, a multisque Imperatoribus continuatum, imperii continebat, ut vidimus, rationes opeque totas, haec vero dignitatum notitia, quae non tam breuiario quam principis successit commentario, dignitatum modo initio nomenclaturam, post et consuetudines, atque inde a Iustiniano, ut ex *Novella 26. §. 2.* elucet, mandata complectebatur. Cui, dignitatibus auctis et alium deinceps eiusmodi Codicem, laterculum minus vocatum, quaestorumque traditum curae, adiectum reperimus. GUTHERIVS *de Offic. Dom. Aug. p. 7.*

§. XXXV.

Esti autem laterculi argumentum quam longissime a breuiarii abhorret argumento, quaedam tamen breuiarii partes, militum puta copiae prouinciarumque numerus laterculo deinceps ita insertae fuisse videntur, ut milites sub suis quique ducibus, prouinciae autem sub suis quaeque magistratibus scriberentur. Neque tamen prouincias in singulari quodam libro perscribere deuisse statim plane videntur Imperatores, certe in Antoniniana non *bibliotheca*, ut PANCIROLLVS *p. 1326.* scribit, sed *basilica*, in regione nona, separatim adhuc seruatum prouinciarum memoriam commemorat PVBLLIVS VICTOR *de regionibus urbis Romae*. Talis quoque libellus prouinciarum Romanarum, ex seculo, ut putant viri docti, Theodosiano, *SEXTI RVFI breuiario*, de *victoriis et prouinciis populi Romani ad Valentem Augustum*, adiectus a CELLARIO reperitur.

§. XXXVI.

Redeamus nunc ad imperii rationes, ac quomodo et sub quibus magistratibus posteriori aetate scriptae fuerint illae, videamus. Cognoscendum autem statim est, publicam pecuniam, quae olim aerarii nomine veniebat, progrediente aetate, splendido profecto
voca-

vocabulo, quasi ad nullam aliam rem, quam ad largiendum ea esset destinata, *sacras fuisse et publicas largitiones remunerationesque appellatas*, atque *sacrarum largitionum comitis curae* eas fuisse inde a Constantino M. commissas, quam dignitatem, quae doctum adhuc interpretem desiderat, per certum modo definitumque tempus, non perpetuo aliquem gessisse, id quod neglexerat Pancirollus Gutheriusque, ex CASSIODORO V. 40. probat CL. TROTZ ad Hugonem, p. 405. Ab *sacris vero largitionibus* differebant *privatae*, ad quas vacantia, caduca, commissa, aliaque fisci commoda pertinebant; erantque traditae *comiti privatarum rerum*, qui et *comes privatarum largitionum*, in l. ult. C. Theod. de incorp. comes remunerationum, ibid. et in l. 2. de remunerat. audit. vid. l. 1. C. de Quaest. l. II. ibid. l. un. C. de offic. com. rer. priv. l. 48. C. Theod. de curs. publ. Quibus duobus comitibus et *comites patrimonii* accedebant, bona patrimonio aerarioque incorporata administrantes. l. 19. 20. C. Th. de bon. proscr. vid. IACOB. GODFR. ad C. Th. T. II. p. III. SALMAS. ad Lamprid. Ant. Diad. p. 175. GUTHERIVS de off. dom. Aug. p. 772 79. Sed sub illis prioribus quos ante commemoravimus, comitibus, qui omnem administrabant pecuniam, ac diuersis in arcis seruabant, et si principes ipsi depofuerant rationum conscribendarum curam, vestigalium tamen ac tributorum, necessitatum largitionumque ratiocinia, inde a Constantino M. vt videtur, diligenter scribebantur, variisque in scrinijs seu armarijs seruabantur, de quibus vt nunc post Pancirollum Gutheriumque sigillatim exponamus, necessarium videtur.

§. XXXVII.

Ac notitia quidem imperii, sub dispositione Illustr. Comitibus sacrarum largitionum, primicerium *scrinii canonum* commemorat. *Canon*, quae vox regulam proprie significat, deinde, vt ex *glossis*, atque ex l. 1. C. Theod. de praed. Tam. multisque alijs locis elucet, dicitur omnino sollemne tributum, atque praestatio, fundo imposita, ordinarieque exigenda. *Canon* igitur *largitionum sacrarum* erat ea pecunia, quae singulis

gulis annis, earum arcae ordinarie inferebatur. Atque his canonibus separarum sub comite sacrarum largitionum constitutum scrinium fuisse, cognoscitur, in quo a *tabulariis canonicariisque*, uti vocantur in hoc scrinio militantes, reponerantur omnium tributorum ac vectigalium eorumque reliquorum, ad hanc arcam pertinentium, rationes. Et si vero omnis pecunia ex redditibus percipiunda, imperatorum usus erat parata, cum tamen non in unam omnis sacrarum largitionum arcam influeret, sed et a comite rerum privatarum, qui praediorum a principe conductorum, bonorum publicatorum, et si qua alia ad fiscum pertinerent, curam gerebat, quaedam colligeretur; sub istius etiam dispositione canonum reperitur scrinium, in quo illius potissimum rationes ab eius hominibus scriptas fuisse, colligitur.

§. XXXIIX.

Sed pergamus iam ad impensas, ac primo quidem necessarias, quas *necessitatum* voce complectitur Tacitus, et quomodo posteriori aetate per scriptae illae fuerint servatae, videamus. Ac haec quidem, quae in stipendiis personis publicis solvendis, rebusque ad rempublicam pertinentibus administrandis cernebantur, cum ex pecunia publica soluerentur, ad sacrarum etiam largitionum comitem pertinuisse eas, ac sub eo curatas omnes fuisse, putaverim. Quare in eo, quod sub ipso invenitur, in *Notit. Imper. numerariorum scrinio*, scriptas servatasque necessitates fuisse adparet. *Numerarii* autem appellantur illius scrinii homines, siue, quia numeros supputabant, ut *AVGVSTINVS* putat, *l. XI. de liber. arbitr.* siue, ut *ISIDORVS* tradit, *l. 9. Orig.* quia nummum aerario inferebant. Erant vero ab iis, qui in sacrarum largitionum comitis officiis erant, numerarii, ii diversi, qui in provinciis commorabantur, quales binos fuisse invenimus. Hi enim in singulis provinciis pecuniae, ad duas prin-

cipis

cipis arcas pertinentis ratiocinia tractabant, *l. 2. et 4. Cod. Theod. de numerar.* et ibi IACOBVS GODOFREDVS, cum illi, pecuniae, ex omnibus prouinciis ad sacrarum largitionum arcam missae, rationes supputarent, ac quibus rebus impensa omnis esset, diligenter notarent, vid. PANCIROLLVS ad *Notit. Imp. p. 1544.* Atque sic scribebantur seruabanturque omnia, et redituum publicorum, et necessariorum impensarum ratiocinia, modo quod separatim habuisse inuenimus scrinium, et collatarum et distributorum inter milites palatinosque vestium rationes. Ac militibus quidem, inde ab antiquissimis temporibus, a Gracchi nempe aetate, qui primus talem legem tulit, vid. PLVTARCH. *in Gracchis.* praeter annonam, vestes quoque, quae tamen saepius nomine annonarum veniunt, fuisse ex publico datas, constat. Quem morem perpetuo fuisse conseruatum, nisi quod saepe pecunia pro vestibus ipsis daretur, ex AMMIANO MARCELLINO *l. XXI. 6. VEGETIO l. II. c. 19.* et codicis Theodosiani legibus, probat IACOB. GODOFREDVS ad *Cod. Th. T. II. p. 334.* Quare certus erat prouinciis vestium impositus canon, quae aut vestes in specie trans mittebant ad sacras largitiones, vnde *canonicae vestes l. 1. C. Theod. de distrah. pignorib. l. 1. Cod. de militari veste*, aut aestimationem vestis. Atque plerumque militaris vestis *adaerationem*, quae *ἀπαργύρισμος* dicitur, factam, et a collatoribus exactam, sacratissimis largitionibus illatam fuisse, etiam *ex l. 4. ibid.* apparet. Sed non modo militibus, verum et Palatinis omnibus, secundum sui ordinis cuique praerogatiuam, vestem fuisse porrectam, *l. 11. Cod. Theod. de Palat. l. ult. Cod. Theod. de proximis comit.* docet. In vestium igitur scrinio, quod in *Notit.* sub *Comite sacrarum largitionum* inuenitur, praeter principalium vestium rationes, omnium illarum, de quibus diximus, vestium collatarum, aut pecuniae pro iis illatae, quemadmodum et eius, quae iis consciendis esset impensa, pecuniae summa diligenter conseruabatur.

§. XXXIX.

Reliquum est, vt de largitionibus videamus, ac cum illae in libris olim beneficiorum ab imperatoribus scriberentur, num earum memoria diligenter et post fuerit conseruata, indagemus. Atque in *Notit. Imper. sub Comite rerum priuatarum* quem et quandoque ipsam beneficii, a principis liberalitate indulti, adimendi potestatem habuisse legimus in *l. 26. C. Th. de petit. ultr. dat. scrinium* inuenimus beneficiorum, quale sub ipso meruisse, et ex *l. ult. Cod. Th. de palatinis*, adparet. Omnia vero beneficia, quae olim notabantur a principibus, siue bona essent mobilia immobiliaue donata, siue priuilegia concessa, vt modus eorum diligenter perspiceretur, quae omnino talium beneficiorum notandorum causa erat, in hoc scrinio ab hominibus, qui *beneficarii* appellantur, fuisse seruata, intelligitur. vid. *PANCIROLL. ad Notit. Imper. l. c.* qui tamen ex loco *TERTULLIANI de fuga, c. 13.* male probat, beneficiarios etiam eos fuisse appellatos, qui tribum aut censum, fisco debitum, exegerint, cum in isto Tertulliani loco, beneficiarii, milites sint beneficiarii, qui a laboribus immunes, duci aderant, atque si quid peragendum haberet, illud exequerentur. Iam isti milites, in illo Tertulliani loco, facinorosos homines iussu ducum conqui- sisse dicuntur, cfr. *Ill. GEBAEVYS de orig. Feod. p. 9.* Sed ab horum tamen beneficiorum quasi communione, exclusum erat pecuniae numeratae, ex priuata principis substantia aliis solutae, beneficium. Nam hoc sub eodem comite in proprio *largitionum priuatarum scrinio* scribebatur. vid. *Not. Imp. p. 1561.* Quemadmodum igitur sub Comite largitionum sacrarum, poste- riori aetate, ea quae necessario et ex publica pecunia essent soluenda, litteris mandabantur, ita et eadem aetate sub hoc priuatarum remunerationum comite, in separato quodam scrinio, pecuniae, aut ex sola liberalitate aliis suppeditatae, aut tamen priuatis modo prin- cipis ministris pro operis eorum, ex priuato aerario solutae, sum-
mam

nam scriptam esse intelligitur. *l. 9. II. Cod. de palat. sacrar. largit.* Hoc quo nunc explicauimus modo sub his duobus Comitibus in Oriente et Occidente curabantur inde a Constantino M. rationes omnes publicae, praecipua illa rationarii Augustei pars. Alteram vero eius partem, prouinciarum nempe numerum, militumque copias, sub magistratibus singulis ducibusque, in laterculo maiori, quod vero caue appelles cum Pancirollo Imperii breuiarium, fuisse conseruatam, supra iam monuimus.

§. XXXX.

Ne autem eo opinionis errore teneamur, quo plerumque quasi constricti tenentur ii, qui ob nimium vetustatis amorem, nunquam veteris Romae fines egressi, ceterorum principum regnorumque historiam peragrarunt, Romanos fere solos et ad excogitandum acutos, et ad agendum promptos fuisse, age iam recentiorum quorundam principum, quos eadem diligentia in conscribendis regnorum suorum opibus versatos deprehendimus, exempla, in extrema adhuc scriptione collecta proponamus. Nam de illo veteris imperatoris CONSTANTINI PORPHYROGENETAE libro, huic nostro simili, quem PANCIROLLVS in praefatione ad *Not. Imp.* commemorat, dicere non attinet: cum eius inueniendi, adeoque penitus cognoscendi spes nobis omnis crepta videatur. Sed recentiori aetate, tale fere regni sui rationarium, diligenter exploratis omnium opibus, confecisse constat principem in exigendis uehementibus rigidissimum, Guilielmum Conquestorem, Magnae Britanniae regem, qui liber sanctissime in Templo Dominico conseruatus, dicebatur *Domes-Day Book*, liber domus Dei, de quo multa praeclara congefuit, WIDEBURG in *vermischten Anmerkungen*, p. 266. Cosinum Mediceum, Magnum Florentiae ducem, tale olim habuisse breuiarium, docuit me ANNIBAL SCOTVS ad *Tacit.* Atque LAMBECIVS *l. II. comment. de biblioth. Vindobonens.* p. 73. rationarii cuiusdam Austriae et Styriae,

Styriae, partim sub Ottocaro, rege Bohemiae, partim sub Rudolpho compositi, meminit.

EPILOGVS.

Haec fere sunt, quae de rationario imperii Romani, eiusque natalibus ac progressu, et ex veterum scriptorum monumentis studio eruere, et ab illis destituti, coniectura assequi potuimus. Quae si quibusdam errorum quasi maculis adpersa, aut orationis tenuitate deformata inuenerint lectores, ut aetatis nostrae teneritati veniam beneuole concedant, quam obseruantissime eos rogatos cupimus.

ULB Halle
003 935 957

3

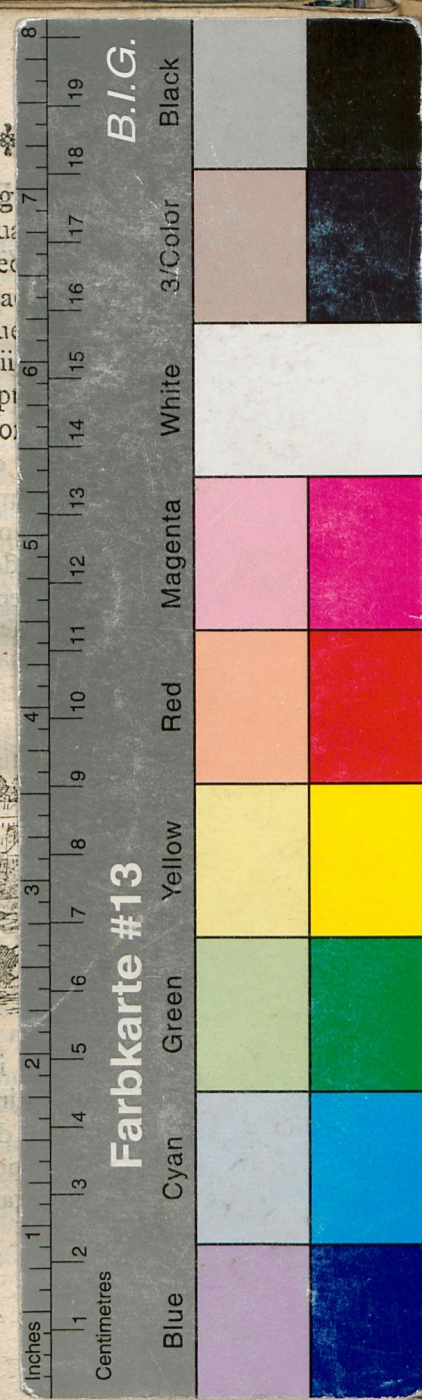

56.

DE
R A T I O N A R I O
IMPERII ROMANI

DISSERTATIO
AVCTORITATE
ILLVSTRIS ICTORVM ORDINIS
PRO SVMMIS
IN VTROQVE IVRE HONORIBVS

OBTINENDIS
AD DEFENDENDVM
A. D. III. MAII MDCCCLXXIII.
PROPOSITA

A
M. CHRISTOPHORO FRIDERICO WOLLE
IVRIS VTRIVSQVE BACCALAVREO

L I P S I A E
EX OFFICINA LANGENHEMIA